

DİCLE İLAHİYAT DERGİSİ

Dicle Theology Journal

Kuruluşu: 2000 e-ISSN: 2667-6273 Yayımcı: Dicle Üniversitesi

Cilt | Volume 29 • Sayı | Issue 1 • Haziran | June 2026

İbn Âşûr'un et-Tahrîr ve't-tenvîr İsimli Tefsirinde Fıkhî Yaklaşımlar (Nisâ Sûresi Örneği)

Fiqhî Approaches in Ibn 'Ashur's al-Tafsîr al-Tahrîr wa't-tanwîr (A study of Surah al-Nisâ)

Mehmet Sait AKAN

Dr. Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara-Türkiye
Dr. Presidency of Religious Affairs, Ankara-Türkiye
m.saidalin@hotmail.com
<https://ror.org/007x4cq57>
<https://orcid.org/0000-0002-5244-1663>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü | Article Type

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received:03/03/2026 • **Kabul Tarihi | Accepted:** 19/06/2026 • **Yayın Tarihi | Published:** 30/06/2026

Atıf | Cite As

Akan, Mehmet Sait. "İbn Âşûr'un et-Tahrîr ve't-tenvîr İsimli Tefsirinde Fıkhî Yaklaşımlar (Nisâ Sûresi Örneği)". *Dicle İlahiyat Dergisi* 29/1 (Haziran 2026), 1-21. <https://doi.org/10.58852/dicd.1902047>

Author Contributions: This article has a single author.

Ethical Statement: It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been.

Conflicts of Interest: No conflict of interest declared.

Ethics Committee Approval: The study subject does not require ethics committee permission.

Use of Artificial Intelligence: No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. The entire content of the study was produced by the author in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Yazar Katkıları: Makale tek yazarlıdır.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma konusu etik kurul iznini gerektirmemektedir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

İbn Âşûr'un et-Tahrîr ve't-tenvîr İsimli Tefsirinde Fıkhî Yaklaşımlar (Nisâ Sûresi Örneği)

Öz

Kur'ân'ın ihtiva ettiği ve sahâbe döneminden itibaren müfessirlerin önem verdiği konulardan biri fıkıhtır. Müfessirler, ahkâmü'l-Kur'ân vb. isimlerle bu türden eserler kaleme almışlardır. Fıkhî konular işleyen müfessirlerden biri de XX. yüzyılda yaşamış olan İbn Âşûr'dur. Onun *et-Tahrîr ve't-tenvîr* isimli tefsiri her ne kadar fıkhî bir tefsir değilse de o, fıkıhla ilgili meseleleri detaylı bir şekilde ele almıştır. Müfessirin çok sayıda fıkhî konuları ele alması ve Nisâ Sûresi bu yönde zengin bir içeriğe sahip olmasından dolayı bu sûre özelinde böyle bir çalışmaya ihtiyaç olduğunun kanaati hâsıl olmuştur. İbn Âşûr'un Nisâ Sûresindeki bazı ana konuların alt başlıklarından sadece bir konuya değinmesi nedeniyle, bu çalışmada ibâdât, muâmelât ve ahvâl-ı şahsiye gibi genel kategorizasyon yöntemi tercih edilmemiştir. Ancak çalışmanın uzamaması için değinip detayına girmedikleri birkaç konu muâmelât başlığı altında toplanmıştır. Ayrıca İbn Âşûr'un, birçok yerde zikrettiği konunun deliline değinmesi ve bağlamında zikrettiği âyetin söz konusu konuya delil olup olmamasına temas etmesi sebebiyle yararlandığı şer'î delilleri de inceleme ihtiyacı hâsıl olmuştur. Buna göre, giriş bölümünün ardından çalışma, İbn Aşur'un Nisâ Sûresi'ndeki fıkıhla ilgili konulara ilişkin değerlendirmelerini iki başlıkta analiz etmektedir: Birincisi bu konuları içeren âyetler ve İbn Âşûr'un o âyetler hakkındaki yorumudur. İkincisi, sûre çerçevesinde İbn Âşûr'un yararlandığı delillerdir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Fıkıh, İbn Aşûr, et-Tahrîr ve't-tenvîr, Nisâ Sûresi

Fiqhî Approaches in Ibn 'Ashur's al-Tafsîr al-Tahrîr wa't-tanwîr (A study of Surah al-Nisâ)

Abstract

Fiqh is one of the subjects addressed in the Qur'an and has attracted the attention of exegetes since the period of the Companions. Many scholars produced works on legal verses under titles such as Ahkâm al-Qur'an. One of the exegetes discussing fiqh-related issues is Ibn 'Ashur, a twentieth-century scholar. Although his *tafsir*, al-Tahrir wa al-Tanwir, is not classified as a *fiqh*-based *tafsir*, he still addresses jurisprudential issues in detail. Given Ibn Ashur's extensive treatment of fiqh-related issues and the rich material found in Surah al-Nisâ in this regard, it was considered that a study focusing specifically on this surah was necessary. Since Ibn Ashur addresses only one of the sub-topics under certain main themes in Surah al-Nisâ, this study does not adopt a general categorization method such as *ibadat* (acts of worship), *muamalat* (transactions), and *ahwal al-shakhsiyyah* (personal status). However, to keep the study from becoming too lengthy, a few topics that were touched upon but not explored in detail have been grouped under the heading of muâmelât. Furthermore, as Ibn Ashur frequently refers to the evidences of the issues he discusses and evaluates whether the cited verses constitute proof for those rulings, it has become necessary to examine the legal evidence on which he relies. Accordingly, following the introduction, the study analyses Ibn Ashur's evaluations of fiqh-related issues in Surah al-Nisâ under two headings: Firstly, the verses dealing with these topics and Ibn Ashur's commentary on them. Secondly, the evidence Ibn Ashur draws upon within the context of the surah.

Keywords: Tafsir, Fiqh, Ibn Ashûr, al-Tahrîr wa't-tanwîr, Surah al-Nisâ

Giriş

Son dönemde yazılan tefsirlerin önde gelenlerinden biri İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve 't-tenvîr* isimli tefsiridir. Bu tefsir, İslam âleminde kendisine yönelik bir rağbet oluştuğu gibi ülkemizde de önemli bir ilgiye sahiptir. Hem Arap dünyasında hem de ülkemizde bu tefsirle ilgili birçok makale, doktora tezi yazılmış ve yazılmaya devam etmektedir. Bu denli doktora tezlerine konu olan bir eser aynı zamanda çok yönlü olduğuna işaret etmektedir. Böyle bir çalışma, birçok açıdan değerlendirilmeyi hak etmektedir. Bu çalışmada, İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve 't-tenvîr* isimli tefsirinin Nisâ Sûresindeki âyetleri, literatür taraması yöntemiyle araştırılmış ve müellifin fikhî konulara dair görüşleri tespit edilmiştir. Tespit edilen bu görüşler, sistematik bir şekilde sunulmuştur.

Çalışmanın analitik derinliğini sağlamak amacıyla, İbn Âşûr'un fikhî düşünceleri ve yararlandığı şer'î deliller, Şâfiî, Hanefî, Mâlikî ve diğer fıkıh ekollerinin görüşleriyle karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Söz konusu karşılaştırma, İbn Âşûr'un fikhî tercihlerinin özgünlüğünü ve usûlî dayanaklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla konu müstakil bir şekilde, *Tâhir b. Âşûr Tefsirinde Ahkâm Ayetlerine Yaklaşımlar* adıyla doktora tezi olarak çalışılmıştır. Araştırmacı, tezde genel itibariyle ahkâm konuları incelemiştir. Fakat âyetlerin delil olma değeri ve usûlî boyutunu ele almamıştır. *et-Tahrîr ve 't-tenvîr'in* Aile hukuna dair âyetleri ve kadınlarla ilgili hükümleri de yüksek lisans tezi olarak ele alınmıştır. Ayrıca, *el-Cânibü'l-fikhî fi Tefsîri't-Tahrîr ve 't-tenvîr el-ma'ruf bi'tefsîri İbn Âşûr* adında bir çalışmada da genel itibariyle İbn Âşûr'un tefsirdeki fikhî yönüne değinilmiştir. Yaptığımız bu çalışma ise İbn Âşûr'un Nisâ Sûresi özelinde ahkâm âyetleri ve onlardan yararlanma usûlüne yoğunlaşmış ve müfessirin bu konudaki görüşlerine açıklık getirerek alandaki boşluğu doldurmayı amaç edinmiştir. Çalışmada İbn Âşûr'un Nisâ Sûresindeki âyetlerden hüküm istinbat ederek kullandığı şer'î deliller sistematik bir şekilde analiz edilmektedir. Bu yönüyle çalışma, müfessirin söyledikleriyle yetinmeyerek takip ettiği metoda da odaklanarak fıkıh usulü perspektifini de ön plana çıkarmaktadır.

Temel farklar şu şekilde özetlenebilir. Birincisi, çalışmamız; namaz, muamelât ve aile hukuku gibi Nisâ Sûresinde yoğunlaşan konuları, İbn Âşûr'un mezhepler arası tercihleri ve mureccih kimliğiyle birlikte detaylandırarak tematik derinliğe inmektedir. İkincisi, müfessirin delilleri kullanma biçimini daha teknik bir fıkıh diliyle analiz ederek usul analizi yapmaktadır. Üçüncüsü ise çalışmamızda, müfessirin görüşleri Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî ekolleriyle daha yoğun bir şekilde karşılaştırılarak müfessirin özgünlüğü vurgulanarak karşılaştırmalı perspektif sunmaktadır. Hâsılı çalışmamız, İbn Âşûr'un ahkâm tefsirine dair usûlî ve fikhî derinlik kazandırmaktadır.

1. İbn Âşûr'un Nisâ Sûresinde Geçen Fikhî Konulara Yönelik Değerlendirmeleri

İbn Âşûr, sûrede geçen fikhî konuları âyetlerin bağlamında açıklar. Söz konusu konulara değinirken dil açısından hangi manaya gelebileceğini belirtir.¹ Ayrıca o konuda sahâbe, tabiîn ve mezhep imamlarının görüşü varsa onları aktarır. Sahâbenin görüşüne “yararlandığı şer'î deliller” başlığı altındaki kavlu's-sahâbi'de ele alacağımızdan dolayı ayrıca üzerine durmamıza gerek görülmemektedir. Şer'î deliller arasında sözlerinin hüccet sayılmadığı halde müfessirin en çok değindiği görüşlerden biri de tabiînin görüşüdür.² İbn Âşûr, tabiînden en çok Said b. Cubeyr (ö. 94/713 [?]), Mucâhid b. Cebr (ö. 103/721), Şa'bî (ö. 104/722), İkrime el-Berberî (ö. 105/723), Hasan-ı

¹ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tünisî İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984), 5/63-64,65.

² Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Gırnâtî İbn Cüzey, *Takrîbü'l-vüüsûl ilâ ilmi'l-usûl* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 176; Vehbe Zuhayli, *Usulu'l-Fikhi'l-İslâmî* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1986), 1/417.

Basrî (ö. 110/728), 'Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732), Katâde b. Diâme (ö. 117/735) ve Süddî'nin (ö. 127/745) görüşlerine yer verir. İbn Âşûr'un, görüşlerine yer verdiği kesimlerden biri de mezhep imamlarıdır. Müfessir, Mâlikî mezhebine mensup olduğundan dolayı görüşleri genellikle kendi mezhebi çerçevesindedir. Bunun yanı sıra Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Şâfiî (ö. 204/820) ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) görüşlerini de belirtir. Dört mezhebin dışında Dâvûd ez-Zâhirî'nin (ö. 270/884) görüşüne sık sık yer verirken³ İmamîyye'nin görüşünü sadece mut'a nikâhı bağlamında zikreder.⁴

İbn Âşûr, fıkhî görüşlere değinirken âyetin hangi manaya gelebileceğini, âyetle ilgili sünnetin hükmü varsa onu ve o görüşün kimler tarafından savunulduğunu zikreder. Söz konusu görüşü savunanların delillerini verir. Delillerinde isabet edip etmediklerini de belirtir.⁵ Tespit edebildiğimiz kadarıyla tercihini en çok İmâm Mâlik'ten (ö 179/795) yana kullanır. Ancak bazen İmâm Mâlik'in aksine görüş belirtir.⁶ Bu yönteminden de görüleceği üzere müfessirin mezhep mutaassıbı değil yerine göre mureccih olduğu anlaşılır.⁷

1.1. Nisâ Sûresinde Fıkhî Konuları İhtiva Eden Âyetler ve İbn Âşûr'un Yorumu

Nisâ Sûresinde fıkhî konular daha çok akraba hukuku ve onunla ilgili kadın, yetim, evlilik ve miras gibi mevzularla ilgilidir.⁸ İbn Âşûr, doğal olarak daha çok bu konular çerçevesinde fıkhî görüşlerini ortaya koymaktadır. Sûrede geçen söz konusu âyetlerin içerdiği konu başlıkları şunlardır:

1.1.1. Namaz

Nisâ Sûresi az da olsa namazla ilgili bazı hükümlere değinmiştir. Onlardan biri: “*Ey iman edenler! Siz sarhoş iken -ne söylediğinizi bilinceye kadar- cünüp iken de -yolcu olan müstesna- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya bir yolculuk üzerinde bulunursanız, yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse, yahut kadınlara dokunup da (bu durumlarda) su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin: Yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.*” (Nisâ 4/43) âyetidir. İbn Âşûr, söz konusu âyetin tefsirinde cünüplük ve teyemmüm konusunu işlemektedir. İbn Âşûr'un yaptığı yoruma göre âlimlerden bazıları âyetteki “namazı” camiyle, “غايري سبيلي” yoldan geçmeyi” de durmaksızın camiden geçmeyle yorumlamışlardır. Bu görüşe göre kişi cünüp iken camiden geçebilir. Bu görüş, Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12), Ebû Ubeyde (ö. 18/639), İbn Museyyeb (ö. 94/713), 'Atâ, Mucâhid ve başkalarına nispet edilmektedir. Âyet, cünüp olan kişiyi yıkanmasının vücûbiyetini ifade etmektedir. Âyete dayanarak bütün vücudu yıkamanın farz olduğuna dair âlimler ittifak etmişlerdir. Ancak Arapların örfünde yıkanmaktan ovma anlaşıldığından İmâm Mâlik ovmayı yıkanmak için şart koşturmuştur.⁹ Ayrıca âyet teyemmümün meşruluğunu da beyan eder. İbn Âşûr teyemmümün hikmetini, Müslümanların kalbine temizlik ve namazın önemini yerleştirmekle yorumlamaktadır. Teyemmüm, sembolik temizlik olduğu için İslam dini, temizliğinde hem cünüplükte hem de abdestte sadece yüz ve elle yetinmiştir. Hastayken veya yolculukta cünüp olup abdesti bozulduğunda kişi teyemmüm alabilir. Şâfiî ve Mâlik'in bir görüşüne göre cünüp olup teyemmüm alan kişinin cünüplüğü kalkmaz ancak zaruretten dolayı vaktinde namazı kılar.¹⁰ Ebû Hanîfe'ye göre ise cenâbeti kalkar.¹¹ Gusül veya abdestten olsun teyemmüm alabilmenin

³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 4/226, 299, 301.

⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 5/10.

⁵ Bkz. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 5/46-47.

⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 4/299-300, 5/10, 161.

⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 4/299, 5/11.

⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 5/213.

⁹ Muhammed b. Yusuf el-Abderî Gırnâtî, *et-Tâc ve'l-İklîl li Muhtasari Halîl* (Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 1/457.

¹⁰ Muhammed b. İdris Şâfiî, *el-Ümm* (Beirut: Daru'l-Ma'rife, 1990), 1/64; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühü* (Dımaşk: Dârü'l-Fıkr, ts), 1/564.

şartı cumhura göre su bulamama, helak olmaktan korkma, hastalanma ya da hastalığın ilerlemesinden korkmaktır.¹² Şâfiî'ye göre ise sadece su bulamayan ve helak olmaktan korkan kişi teyemmüm alabilir.¹³ Teyemmüm bağlamında âyette geçen konulardan biri de kadınlara dokunup su bulamayının durumudur. Dokunan kişi teyemmüm alıp namaz kılabilir. Buradaki dokunma Şâfiî'ye göre vücut değmesi,¹⁴ Ebû Hanîfe ve Mâlike göre cinsel ilişkidir.¹⁵ Âlimlerin buradaki farklı görüşleri abdestin bozulup bozulmaması konusuna da etki etmiştir.¹⁶ İbn Âşûr, bu konuda gerekçeleriyle birlikte âlimlerin görüşlerini belirtmiş ve zayıf ile güçlü gördüğü görüşün delillerini karşılaştırarak sergilemiştir. Bu da müfessirin fıkıh konusundaki yetkinliğini ve konunun özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Nisâ Sûresinin namaz bahsiyle ilgili ele aldığı durumlardan biri de: “*Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırдыңın zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar, silahlarını (yanlarına) alsınlar...*” (Nisâ 4/102) âyetinde geçen korku ve yolcu namazıyla ilgili konudur. İbn Âşûr, âyetin korku namazının meşruluğuna delâlet ettiğini, cumhur-ı ulemâya göre korku namazının – güven olsun veya olmasın- her zaman geçerli olduğunu ve imamın bu namazda her grupla beraber bir rekât kılacağını söylemiştir. Ayrıca müfessir, âyette geçen “*إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يُفْتِنَكُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا*” *Kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz...*” şarttan dolayı bir insanın namazı kısaltabilmesi için korku durumunda olması gerekli olduğunu belirtir ve yolculukta namazın kısaltılması/kasır bu âyetle değil sünnetle sabit olduğu ifade eder. Hz. Aişe ile Sa'd b. Ebi Vakkâs hariç sahâbenin geneli bunu kabul ettiğini söyler. İmam Mâlik'in yolculukta namazı kısaltmak sünnet-i müekkedde addettiğini; İbn Abbâs, Ebû Hanîfe ve Mâlikilerin bazıları ise yolculukta namazı kısaltmayı vacip saydıklarını da söylemiştir.¹⁷ Müfessir, bu âyetin fıkhî yönüne detaylı bir şekilde değindiği gibi delil oluşunu ve bu bağlamdaki fakihlerin görüşlerini de iyice tahlil etmektedir.

Müfessirin korku namazıyla ilgili görüş belirttiği alanlardan biri de: “*Namazı bitirince de ayakta, otururken ve yanınız üzerinde yatarken (daima) Allah'ı anın. Huzura kavuşunca da namazı dosdoğru kılın; çünkü namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır*” (Nisâ 4/103) âyetidir. İbn Âşûr, Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel gibi cumhur-ı imama göre bu âyette geçen “*namazı dosdoğru kılın*” emri savaş dışındaki durumlarla ilgili olup hakkını vererek kılmak olduğunu belirtmekte ve bunlara göre savaş esnasında namaz kılmanın gerekli olduğunu söylemektedir. Ancak Ebû Hanîfe'ye göre ise savaş esnasında namaz kılmanın caiz olmadığını, savaş bittiğinde namaz kılmanın gerekli olduğunu belirtmektedir.¹⁸ İbn Âşûr, âyetlerin siyak-sibakından yola çıkarak ve “*Muhakkak namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır.*” âyetini gerekçe göstererek cumhurun görüşünü daha güçlü bulmakta ve tercih etmektedir.

1.1.2. Muâmelât

Nisâ Sûresinde üzerinde durulan konulardan biri de insanlar arası ilişkiler olan muamelâttir. Bu başlıkta emanet, sefihin hakkını koruma ve hiyârü'l-meclis mevzularına değinilecektir. Emânet

¹¹ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fî tertibi's-şerâ'i'* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 1/55.

¹² Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz Cezîrî, *el-Fıkh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 1/141.

¹³ Şâfiî, *el-Ümm*, 1/58.

¹⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, 1/29.

¹⁵ Abdullah b. Mahmud Mevsilî, *el-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtâr* (Kahire: Matbaatu'l-Halebî, 1937), 1/10; Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2004), 1/44.

¹⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/63-70.

¹⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/183-186.

¹⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/189.

konusuyla ilgili âyette şöyle buyrulur: “Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.” (Nisâ 4/58) İbn Âşûr, âyetin tefsirinde alacaklının, emaneti borcun bedeli sayma durumunu ele alır. Buna göre cumhuru ulemâ: “Emanetçi, emaneti veren kişide inkâr ettiği hakkı bulursa bile, emanet malda tasarrufta bulunamaz. Çünkü bu hıyanet olur.” demişlerdir. Şâfiî ise el konulan malının miktarınca inkâr edebilir demiştir.¹⁹

Sûrede muamelâtla ilgili geçen konulardan biri de sefih hakkını koruma mevzusudur. Sefih, malını korumayı beceremediği için Allah (cc) onların malını koruma yetkisini velisine vermiştir. İbn Âşûr'a göre: “Allah'ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı aklı ermezlere (reşit olmayanlara) vermeyin; o mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.” (Nisâ 4/5) âyeti, sefihlere mutlak tasarruf için malı vermeyi yasaklar ve kendilerine sadece ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri miktarda vermeyi öğütler. Bunun için fakihler, sefihe malı ve durumuna göre giyim ve yeme ihtiyacı kadar teslim edilir demişlerdir.²⁰

Sûrenin muamelâtla ilgili temas ettiği konulardan biri de nefis ve malın korunmasına yönelik tedbirler çerçevesinde hiyârü'l-meclis konusudur. İbn Âşûr, “Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, bâtul (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin.” (Nisâ 4/29) âyeti İmam Mâlik'in “hiyârü'l-meclis'in geçersizliği hakkındaki görüşüne dayanak gösterir. Ayrıca âyet, zaruriyât-ı hamse'den olan nefis ile malın korunmasına delâlet ettiğini aktarır.²¹

Nisâ Sûresinde geçen konulardan biri insanları birbirine yaklaştırıp sevdiren selam bahsidir. İbn Âşûr, “Bir selam ile selamlandığınız zaman siz de ondan daha güzeli ile selamlayın; yahut aynı ile karşılık verin.” (Nisâ 4/86) âyetinde geçen emrin vucûbiyet ifade ettiğinden cumhur, selama karşılık vermenin vacip olduğuna ittifak ettiğini söylemektedir. Ayrıca müfessir, selama muhatap olanların birden fazla olması halinde de âlimlerin farklı görüşlerini nakletmektedir. Buna göre İmam Mâlik, karşılık vermek farzı kifâye olduğu için içlerinden birinin cevabı yeterli görürken Ebû Hanîfe ise selama karşılık vermek farzı ayn olduğu için selama muhatap olan herkesin karşılık vermesi vacip addetmektedir.²²

İbn Âşûr, temas ettiği bu konulardan emanetle ilgili ne tercihte bulunur ne de herhangi bir görüşün zayıflığını dile getirir. Aynı şekilde selam konusunda da tercih cihetine gitmemektedir. Fakat Mâlik'in görüşünü zikrettikten sonra “bu konuda sahih bir hadis bulunmaktadır” sözüyle zımnen onu tercih ettiğine işaret etmektedir. Sefih bahsinde de fakihlerin görüşlerine değinmemektedir. 29. âyetin nefis ve malın korunmasına dayanak olduğunu belirttiği halde tafsilata girmemekte ve meselenin gerekçesini açıklamamaktadır.

1.1.3. Yetim Hakkı

Nisâ Sûresinde üzerinde durulan konulardan biri de yetimin hakkıdır. İbn Âşûr, bu âyetleri tefsir ederken ilgili fikhî görüşleri de beyan etmiştir. Allah (cc), “Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla değiştirmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak (kendi malınızmiş gibi) yemeyin; çünkü bu, büyük bir günahdır.” (Nisâ 4/2) âyetinde yetimin malını yemeyi yasaklamış ve mallarını kendilerine teslim etmeyi emretmiştir. İbn Âşûr, âyetin tefsirinde, yetime yetim olduğu müddetçe malını ona teslim etmek şer'an doğru olmadığını söyler. Ayrıca orada ya yetim kelimesini ya da (إيتاء) îtâ

¹⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/92.

²⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/236.

²¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/24, 26.

²² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/145.

kelimesini te'vil etmek gerektiğini savunur. Her iki durumda da âyette kastedilen şey kendilerine malı teslim etmek değil, hukuklarını korumak olduğunu savunur.²³

Yetimle ilgili değindiği konulardan biri de yetime malını teslim ederken onun sınanması, evlenme çağı ve rüşd konusudur. “*Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri (gözetip) deneyin, eğer onlarda akılcı bir olgunlaşma görürseniz hemen mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (de geri alacaklar) diye o malları israf ile ve tez elden yemeyin.*” (Nisâ 4/6) âyetinde geçen sınanma, âlimlerin ittifakıyla yetimin maldaki tasarrufunu sınamaktır. Ancak Hasan-ı Basrî, Katâde ve Şâfiî gibi bazı âlimler dini durumunun da sınanmasını şart koşmuşlardır.²⁴ İbn Âşûr ise burada kastedilen, dinin korunması değil, malın korunması olduğu gerekçesiyle bu görüşü zayıf bulmuştur. Âyette geçen sınanma konusu, Mâlikîlere göre erkekler için temyizden sonra ve buluğdan önce zorlanmadan onunla alışveriş yapabilecek bir aylık ev masrafı miktarınca kendisine teslim edildikten sonra gözetlenerek yapılır. Yetim kızların sınanma durumu ise, zaman ve evlerin durumuna göre normal ev hanımlarına teslim edilen şeyler teslim edilip gözetlenerek yapılır. İbn Âşûr’un aktardıklarına göre âyette geçen evlenme çağı da çocukluk halinden çıkma çağıdır. Bu da yere ve kişilere göre değişkenlik arz eder. Son sınırı, Mâlikîler erkek ve kadınlar için on sekiz derken²⁵ Ebû Hanîfe ise bir rivâyetine göre erkekler için on sekiz kadınlar için on yedi olduğunu söyler.²⁶ Cumhur ise on beş sene olarak tayin etmişlerdir. Ancak İbn Âşûr, cumhurun delili olan İbn Ömer’in Uhud savaşına on beş yaşındayken alınmasını ve Şâfiî’nin delil olarak Hz. Peygamber (sav)’den rivâyet ettiği: “*Çocuk on beş yaşını doldurunca leh ve aleyhindeki şeyler yazılır ve kendisine hadler uygulanır*”²⁷ hadisini zayıf bulur. “İbn Ömer’in buluğu Müslümanların buluğ ölçüsü olmasını gerektirmemektedir” şeklinde cumhurun deliline itirazda bulunur. Âyete göre çocuğa malı teslim etmenin şartlarından biri de rüşd olma durumudur. Rüşd, akli davranışlarının düzenli oluşudur. Buradaki amaç malı koruma ve malda ölçülü olabilmektir. Ebû Hanîfe hariç bütün âlimler, yetime malının teslim edilebilmesi için iki şartı (buluğ ve rüşd) birlikte gerekli bulur. Ebû Hanîfe ise “buluğdan sonra kendisinde rüşdiyet görülmediği takdirde yedi sene bekletilir ve kısıtlılığı doğrudan kalkar” demektedir.²⁸ İbn Âşûr’a göre âyet hem erkek hem de kadınları kapsamaktadır.²⁹

Kur’ân-ı Kerim, yetimin malını yemeyi yasaklarken yetimle ilgilenen kişileri de ihmal etmemiş ve sûrede geçen mezkur âyetle yetimin malını yemeyi yasaklayan genel kuralı tahsis etmiştir. İbn Âşûr, bu âyetin çerçevesinde şu yorumlara yer vermektedir: Âyette geçen “isti’fâf” ve “ma’ruf” kelimeleri müçtehitleri farklı yorumlara sevk etmiştir. Hz. Aişe (ra): “Âyet yetimin vâsisi hakkında nazil olmuştur. Muhtaç olduğu zaman malı kadar uygun bir şekilde yiyebilir.” demektedir. Mâlikîler de buna binaen şöyle demişlerdir: “Vâsî normal olarak çalıştığı kadar alabilir.” Hz. Ömer, İbn Abbâs ve Ebu Ubeyde ise sadece borçla alabilir demişlerdir. İbn Abbâs’ın bir rivâyetinde ve İkrime, ölü hayvan ve domuz etinden yararlanabildiği gibi zor durumda kalınca yetim malından yararlanabilir demişlerdir. Ancak İbn Âşûr, âyetin, hükmü zaruretle değil fakirlikle bağladığından ve zaruret de mubah kılmayı sadece yetimin malını değil bütün malları kapsadığından bu görüşü en zayıf görüş bulmuştur. Ebû Hanîfe’ye göre ise vasî sadece yetim için sefere çıktığı zaman söz konusu maldan

²³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/219-220.

²⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, 3/220; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/238; Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn* (Beyrut: Mektebu'l-İslamî, 1991), 4/180.

²⁵ Gırnâtî, *et-Tâc ve 'l-İklîl li Muhtasari Halîl*, 6/631,633.

²⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar li Ta'lîl'l-Muhtâr*, 2/95.

²⁷ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-mezheb* (Kahire: Dârü's-selâm, 1417), 4/40. Hadis olarak zikredilen bu cümleyi hadis kitaplarında bulamadık. Ayrıca İmâm Şâfiî el-Ümm adlı eserinde buluğ delili olarak böyle bir hadisi zikretmemektedir. Bkz. Şâfiî, *el-Ümm*, 1/87.

²⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar li Ta'lîl'l-Muhtâr*, 2/96-97.

²⁹ Bkz. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/238-243.

azlığını alabilir. Bu görüşler fakir vasîlerle ilgiliydi. Zengin vasînin yetim malından yararlanma konusu ise “ıffetli olmaya çalışsın” emrinin vücûb veya nedb ifade edilişiyle ilgilidir. Vücûb ifade ettiğini söyleyenler hiçbir şekilde yararlanamaz demişlerdir. Bu görüşü benimseyenler sadece borçlanarak veya zor durumda iken maldan yararlanabilir diyenlerdir. Nedb ifade ettiğini söyleyenler ise istediği takdirde, normal olarak kendisi gibi çalışanların ücreti kadar alabilir demişlerdir.³⁰

Yetim bahsi ile ilgili sûrede geçen konulardan biri de yetimin büyüüp reşid olmasından sonra kendisine teslim edilen mala şahit tutma konusudur. Konuyla ilgili âyette şöyle buyrulur: “*Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun.*” (Nisâ 4/6) Bazı âlimlere göre âyetteki şahit tutma emri vücûb ifade ettiği için bu konuda şahit tutmak vaciptir. Bazılarına göre ise söz konusu emir vücûb değil nedb ifade ettiği için şahit tutmak menduptur. İbn Âşûr, zikrettiği her iki görüşün savunucularını da belirtmemiştir. İki görüş sahibinin delilini şöyle analiz etmiştir: Eğer şahit tutma vasînin şahsi haklarını korumaya yönelikse, kişi kendi hakkından sarfınazar edebileceği için şahit tutmak menduptur; eğer şeriatın, kargaşaları kaldırmayı, anlaşmazlıkları gidermeyi amaçladığını düşünürsek şahit tutmak vaciptir. Müellif son görüşü daha isabetli bulur. Yetime malını verdiğine dair anlaşmazlık çıkması durumunda Mâlik ve Şâfiî’ye göre vasînin malı teslim ettiğine dair şahitsiz olarak belirttiği sözü geçersizdir. Ebû Hanîfe’ye göre ise yemin ettikten sonra geçerlidir.³¹

Müellif’in konuyla ilgili yorumları incelendiğinde onun makâsidi’ş-şerîa‘ya dikkat çektiği ve onunla örtüşmeyen görüşleri zayıf bulduğu görülmektedir.³² Bazen konunun zayıflık nedenini belirttiği bazen de görüşlerle ilgili herhangi bir tercihte bulunmadığı gözlemlenmektedir.³³ Öte yandan usûlî kaideye uymayan görüşleri de gerekçeleriyle ortaya koyduğu anlaşılmaktadır.³⁴ Âyette tahsis bulunmadığı sürece sınırlandırmanın doğru olmadığına işaret ederek âyetlerden hüküm çıkarma metoduna açıklık getirmektedir.³⁵ Delil gösterilme şekline mudahale etmekte ve hükümlerin delâlet yönüne vurgu yapmaktadır.³⁶

1.1.4. Nikâh

İslam fıkhi, sadece dünya mutluluğunu sağlayan tek taraflı bir aile hayatı değil, aksine dünya ve ahiret saadetine vesile olacak çift yönlü bir aile profilini amaçlamaktadır. Bunun için bazen emir ve tavsiyelerde bulunmakta, bazen de uyarılar yapmakta hatta kimi yaptırımlar uygulamaktadır. Dolayısıyla İslam fıkhi, iki dünya saadetine sağlamak için aile ve toplumun huzurunu bozmayı hedefleyen şeylere karşı bütün tedbirleri almış ve bu yönde en uygun kriterleri ortaya koymuştur.³⁷ İslam fikhinin ana kaynağı olan Kur’ân’ın, Nisâ Sûresinde üzerinde durduğu konulardan biri de evlilik başta olmak üzere erkek ile kadın arasındaki ilişkiler konusudur. Sûrede bu konular üzerinde durulmuş ve konu birçok yönüyle ele alınmıştır. İbn Âşûr da bu konular bağlamında fikhî görüşlere değinmiş ve çeşitli izahatta bulunmuştur. Bu konuların başında: “*Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın.*” (Nisâ 4/3) âyetinde geçen birden fazla kadınla evlenme konusu gelir. İbn Âşûr’a göre nikâhın meşruiyeti ve dört kadından fazlasıyla evlenmenin haram oluşu bu âyetle sabit olmamıştır. Nikâhın meşruiyeti istishâbla, dört kadından fazlasıyla evlenmenin yasağı da hadisle sabit

³⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/245.

³¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/246-247.

³² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/238.

³³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/245, 247.

³⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/243.

³⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/245.

³⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/247.

³⁷ Mahsum Aslan - Abdulgalip Aslan, “Bir Gelenek Olarak Başlık Parası ve İslam Hukukunun Bakış Açısı”, (*Hakkari İlahiyat Yazıları II*,) (Van: Peyvend Yayınları 2021), 39.

olmuştur.³⁸ Âyet de bunları onaylamıştır. Ancak âyet dört kadına kadar evlenilebileceğine delâlet ettiğini söylemektedir. Hür erkeklerin dört kadınla evlenebilmesi konusunda ihtilaf olmadığını, yalnız ihtilaf konusu kölenin dört kadınla evlenip evlenememe meselesi olduğunu belirtmektedir. Ebû Derdâ, İmam Mâlik, Davud ez-Zahirî gibileri hitabın âm olduğundan yola çıkarak bu konuda kölenin hür erkek gibi olduğunu dört kadınla evlenebileceğini ifade ederler.³⁹ Ömer b. Hattâb, Ali b. Ebi Tâlib, Şâfiî ve Ebû Hanîfe ise köle ancak iki kadınla evlenebilir demişlerdir.⁴⁰ Ayrıca birçok kadınla evlenen kişi onların arasında adaletli davranmak durumunda olduğunu âyetten açıkça anlaşılmaktadır. Ancak köle olan eşler arasında adalet gerekli olmadığını ve cumhuru fukâhânın da bu görüşte olduğunu belirtmektedir.⁴¹ İbn Âşûr, müfessirlerin bu âyetin bağlamında ele aldıkları yetimin küçük yaşta evlendirilmesi konusuna temas etmemiştir.⁴²

Allah (cc) kadınlarla evlenmeyi birtakım şartlara bağlamıştır. Bu şartlardan biri sûrenin 4. âyetinde değinilip kadınları güvenceye alan mehirdir. İbn Âşûr, bu âyetin fıkhî yönünü şöyle vurgulamaktadır: “Âyetteki hitap kimi âlime göre kocaya kimilerine göre ise veliyedir. Âyet, ikisini de kapsamaktadır. Birinci görüş İbn Abbâs ve diğer bazı âlimlere nisbet edilmektedir. Buna göre âyet mehir vermeyi kararlaştırmış ve bunu şer’î hüküm haline getirmiştir. Böylece mehir İslam’da nikâhın rükünlerinden bir rükün haline gelmiştir.⁴³ Mâlikî fukâhâsına göre kocasına mehrin bir kısmı veya tamamını iade edebilmek için kadının haciz altında olmaması gerekir. İcmâ ile de küçük kadınlar bu hükmün dışındadırlar sidakı veremezler. Kadın, kocasına sidakı verdikten sonra pişman olup geri alma yetkisinin olup olmaması da tartışılmıştır. Cumhura göre geri alma yetkisi yoktur. Şureyh ve Abdülmelik b. Mervan’a göre ise geri alabilir. Hz. Ömer’in, kadılarına, “kadın istediği zaman geri alabilir” talimatı verdiği rivâyet edilmiştir.⁴⁴ Her hâlükârda kadına verilen mehir kendisinin hakkıdır. Kocasını onu boşasa bile kendisinden almaya hakkı yoktur. Ancak bazı durumlar bunun dışında tutulmuştur. Bunlardan biri 19. âyette geçen “fâhişe” kavramıdır. Kavram, cumhuru ulemâya göre zinadır. Bu âlimlere göre erkek karısından zinayı gördüğü zaman kendisinden bir miktar mal almaya kadar onu boşamayıabilir. İbn Mesut, İbn Abbâs, Dahhâk ve Kattâde gibi bir kısım âlime göre ise burada geçen “fâhişe” kelimesi kin ve geçimsizlik manasındadır. Buna göre erkek karısından bu durumu görürse onu mal karşılığında boşayabilir. Bu görüşü İmam Mâlik de benimsemiştir.⁴⁵

Aynı sûrede kadına mehir vermenin gerekliliği ifade edildikten sonra mehrin miktarına işaret edilmiştir. İbn Âşûr: “Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın...” (Nisâ 4/20-21) âyetinde geçen konuyla ilgili fıkhî görüşlere temas etmezken, âyette zikredilen mübalağanın, kadına yüklerle mehir vermenin mübah olduğuna delâlet ettiğini belirtmektedir. Konuyla ilgili, tefsirlerde geçen Hz. Ömer

³⁸ Ebû İsa Muhammed b İsa b Sevre es-Sülemi Tirmizi, *el-Câmiü's-sahîh* (Mısır: Mustafa el-Bâbî el Halebî, 1975), Nikâh, 33.

³⁹ Ebû Muhammed Abdullâh b. Ebî Zeyd Abdirrahmân el-Kayrevânî en-Nefzî İbn Ebî Zeyd, *er-Risâle* (Dârü'l-Fikr, ts), 92.

⁴⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, 5/44; Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed Kudûrî, *el-Muhtasar* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 149.

⁴¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/224-228.

⁴² Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 1/405; Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an* (Beyrut: Dârü İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 1405), 2/338; İmâdüddîn Alî b. Muhammed b. Alî el-Herrâsî et-Taberî Kiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur'an* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/312.

⁴³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/229-231.

⁴⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/232-233.

⁴⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/285-286.

ile Kureyşli kadın arasındaki diyaloga yer vererek,⁴⁶ Hz. Ömer'in işaret delâleti mucibiyle, sınırlandırdığı mubahtan vazgeçtiğini söylemektedir.⁴⁷ Musannif burada delâlet yönüne vurgu yaparak dilin delillerden yararlanma yolundaki etkisini göstermektedir.

Müellif, 24. âyetin, kadına mehir vermeyi emreden âyetleri teyit ettiğini ve bunun kadından yararlanmaya karşılık olduğunu beyan etmektedir. İster nikâhın rükünlerindedir diyen Cumhura göre olsun ister kadının hakkıdır diyen Ebû Hanîfe'ye göre olsun kadın mehir isteyebilir demekte ve mehir zikretmeksizin kıyılan nikâh (Tefviz Nikâhı) bütün fakihlerce caiz görüldüğünü belirtmektedir.⁴⁸

İbn Âşûr'un âyetin tefsirinde zikrettiği nikâh çeşitlerinden biri de Mut'a nikâhıdır. Mut'a nikâhı, bir erkeğin kadınla herhangi bir süreye kadar evlenmesidir.⁴⁹ Bu nikâh çeşidi İslam'ın ilk yıllarında mubah kılınmıştı. Ancak Hayber ve Mekke'nin fethi ile birlikte bir rivâyete göre ise veda haccında yasaklanmıştır. Dört mezhebe göre haramdır ve batıldır.⁵⁰ Sahâbeden İbn Abbâs, Esmâ binti Ebî Bekir, Cabir, Abdullah b. Mesud, Muaviye, Amr b. Huveys ve Umeyye b. Halef'in oğulları Seleme ve Ebu Said; tabîilerden Tâvus, 'Atâ, Saîd b. Cubeyr ve Mekke fakihleri İbni Cureyc gibi seleften bir grup, Mut'a'nın caiz olduğunu söylemişlerdir.⁵¹ İbn Âşûr, bazı sahâbenin görüşünü şöyle tahlil etmektedir: Hz. Ali'nin bu görüşten dönüp dönmemesi âlimlerce tartışılmıştır. Âlimlerimize göre mubah oluşuyla ilgili görüşünden vazgeçmiştir. İmrân b. Huseyn ise mubah olduğuna dair görüşüne devam etmiş ve konu hakkında şöyle demiştir: "Mut'a âyeti Allah'ın kitabında indi ve ondan sonra onu nesh eden âyet inmedi. Allah Resulü (sav) de onu bize emretti sonra adamın biri (Hz. Ömer) kendi görüşünden istediğini söyledi."⁵² İbn Abbâs da fetvadın vazgeçti ve: "Allah'ın meyte (ölü hayvan) ve kanı helal kıldığı gibi (zaruret halinde) ben de helal gördüm" dedi. İbn Âşûr, bütün bunlardan şöyle bir sonuç çıkarmaktadır: "Hz. Peygamber (sav) mut'a nikâhını iki defa serbest kılmış iki defa da yasaklamıştır. Bundan da tekrar edilen nesih değil zaruret halinde mubah kılındığı anlaşılmaktadır." Bu tür nikâh hakkında şu bilgilere yer vermektedir: "Yolculuk ve savaş gibi durumlarda erkeğin karısından uzak durmak zorunda kaldığı zaruret halinde caizdir. Nikâhtaki sidâk, şahit ve veli şartları burada da geçerlidir. Belirlenen sürenin sonunda boşanma gerçekleşir ve bu süre zarfında taraflardan biri ölürse aralarında miras gerçekleşmez. Kadının iddeti bir âdettir ve doğacak çocuklar babaya (mut'a nikâhıyla ilişkiye giren kişiye) intisap edilecek." Ancak mut'a nikâhının dayanağı bu âyeti değil sünneti görmektedir.⁵³ Dört mezhebe göre haram olan Mut'a nikâhını zarurete binaen helal görmesi ve bunu en racih görüş olarak aktarması İbn Âşûr'un mezheb üstü görüşlerine örnek verilebilir.

Nisâ Sûresinde nikâhın m

⁴⁶ Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b Ömer b Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-Tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vucûhi't-Te'vil*. (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998), 1/391; Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, ed. Ahmed el-Berdûnî-İbrâhim Itfiş (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Misriyye, 1964), 5/99.

⁴⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/289.

⁴⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/9.

⁴⁹ Şâfiî, *el-Ümm*, 5/85; Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî, *et-Ta'rifât* (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983), 246.

⁵⁰ Cezîrî, *el-Fıkh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, 4/84.

⁵¹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühü*, 9/6554.

⁵² Ebû Abdillâh Muhammed b İsmâil b İbrâhîm Cu'fî Buhârî, *el-Câmiü's-Sahih* (İstanbul: Dârü't-Tibâati'l-Âmire, 1315), Hac, 35; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-şâhih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), Hac, 23. Not: görüldüğü gibi bu hadis Hac bağlamında zikredilmektedir. Ayrıca Müslim'in rivayetinde parantez içerisinde hac mut'ası demektir. Yani anlaşıldığı kadarıyla İmrân b. Husayn'ın zikrettiği Bakara Sûresinin 196. âyetinde geçen "kim hac günlerine kadar umre ile faydalanmak isterse..." temettü'dür.

⁵³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/10-11.

eşruyetiyle ilgili bilgi verilmekle birlikte bir kimsenin kimlerle evlenip kimlerle evlenemeyeceği de açıklanmıştır. Âyette: “*Analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz... haram kılındı.*” (Nisâ 4/23) buyurularak evlenilmesi haram olanların birçoğu açıkça zikredilmiştir. Ancak bazı evlenme engelleri yoruma açık bırakılmıştır. Bunlardan biri süt hısımlığıyla ilgilidir. İbn Âşûr, bu konuda âlimlerin görüşüne şöyle değinmektedir: “Hz. Ömer, İbn Mesud, İbn Abbâs, Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel gibi âlimlere göre süt emmenin sınırı iki yaştır.⁵⁴ Ebû Hanîfe’ye göre ise bu sûre iki yıl altı ay,⁵⁵ Mâlik’ten nakledilen diğer bazı rivâyetlere göre ise iki yıl birkaç gün veya iki yıl iki aydır. Miktarı ise cumhura göre bir yudum ile de olsa, İmam Şâfiî’ye göre ise ancak beş defa emdikten sonra süt hısımlığı gerçekleşmektedir.”⁵⁶ İhtilaflı konulardan biri de rebibe’dir (kadının başka eşinden olan kızı). Zahirîler âyetin zahirine bakarak rebîbenin haram olabilmesi için kocanın (üvey babanın) evinde yaşaması gerektiğini savunmuşlar. Bu görüş Hz. Ali ve Hz. Ömer’e de nispet edilmektedir. Haram olan kadınlar hakkında âlimlerin ittifak etmediği konulardan biri de kadınla cinsi münasebet olmadan annesinin haram olup olmamasıdır. Cumhura göre nikâh akdi gerçekleştikten sonra haram olur. Hz. Ali, Zeyd b. Sabit, İbn Ömer, İbn Abbâs, Mucâhid, Cabir ve İbn Zübeyir’e göre ise cinsel ilişki olmadan haram olmaz. Bunlar, haram olmamasını mutlakı mukayyede hamletmesine bağlamaktadırlar. Evlenmeyle ilgili ihtilaflı konulardan biri de kişinin kardeş olan iki kadını (kendileriyle ilişkiye girebilecek) köle olarak bulundurmasıdır. İmam Mâlik ve bazı sahâbelere göre haram, Zahirîlere göre ise konu nikâhla ilgili olup köleleri kapsamadığından helaldir.⁵⁷ Musannif, konuyu makâsîd’a bağlamakta ve tartışmasını usûlî kaideyle yapmaktadır. Görüş sahiplerini söz konusu görüşe sevketmesinin nedenini belirterek âyetlerden hüküm çıkarma metoduna açıklık getirmektedir. Cumhurun, kendi görüşünü bir illete bina edemediklerini ve herhangi bir nasla da destekleyemediklerini belirtmektedir. Böylece zayıf olunca kendi mezhebi olan Malikî’lerin de içinde bulunduğu cumhurun görüşlerini benimsemeyebildiğini kanıtlamakta ve özgün görüş sahibi olduğunu fark ettirmektedir.⁵⁸

Kendisiyle evlenmenin yasak olduğu kadınlardan biri de: “*Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin; çünkü bu bir hayasızlıktır, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur*” (Nisâ 4/22) âyetinde zikredilen üvey annedir. Cinsel ilişki gerçekleşmemiş olsa bile babanın evlendiği kadınla evlenmek haramdır. İbn Âşûr, Bu konuda herhangi bir ihtilafı zikretmemiştir. Bu bağlamda zikrettiği ihtilaf, zina edilen kadının zina eden erkeğin oğlu ve babasına haram oluşudur. İmam Şâfiî ve İmam Mâlik’e göre zina, haramlığı kaldırmaz. İmam Ebû Hanîfe ve Mâlikîlerden İbn Mâcişûn gibi bazı âlimlere göre ise zina da haram kılar.⁵⁹

Kendisiyle evlenilmesi yasaklananlardan biri de evli bir kadınla evlenmektir. İbn Âşûr, “*(Harp esiri olarak) sahip olduğunuz cariyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı.*” (Nisâ 4/24) âyetinin bir kadının -müşrikle evli olsa bile- birden fazla erkekle evlenmesini yasakladığını vurgulamaktadır.⁶⁰

Nisâ Sûresinde nikâh ile ilgili olup İbn Âşûr’un üzerinde durduğu konulardan biri de: “*İçinizden, imanlı hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan imanlı genç kızlarınız (sayılan) cariyelerinizden alsın... Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli*

⁵⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, 5/30; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî İbn Kudâme, *el-'Umde fi'l-fıkhî'l-Hanbelî*. (Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 2004), 93; Gırnâtî, *et-Tâc ve'l-İklîl li Muhtasari Halil*, 5/537.

⁵⁵ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 152.

⁵⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/296-297; Şâfiî, *el-Ümm*, 5/29.

⁵⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/298-301.

⁵⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/298-300.

⁵⁹ Bkz. el-Mevsilî, *el-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr*, 3/88; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/291-292.

⁶⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/5-6.

dost da tutmamaları şartı ve sahiplerinin izni ile onları (cariyeleri) nikâhlayıp alın, mehirlerini de normal miktarda verin.” (Nisâ 4/25) âyetinde zikredilen köle kadınlarla evlenme konusudur. Cariye ile evlenebilmenin şartı âlimlere göre farklılık arz eder. İmam Mâlik, İbn Abbâs, Mucâhid ve diğer bazı âlimlere göre âyette geçen “*tavl*” kelimesinin birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü hür kadının mehrini bulamamasıdır. Ebû Hanîfe’ye göre ise tek bir kadını olan kişi “*طَوْلٌ* *tavl* (hür kadının mehrini bulamama)” sayıldığı için cârîye ile evlenmesi caiz değildir. Şâfiî’lerden bazıları buna ek olarak mehrini karşılayamadığı hür kadının Müslüman olma şartını getirmişlerdir. Bunlara göre kişi Ehl-i kitap olan hür bir kadınla evlenme imkânı bulsa da köle kadınla evlenebilir. İbn Âşûr, bu görüşü aykırı bulmaktadır. Cariye ile evlenmenin bir şartı da cariyenin Mümin olmasıdır. Ebû Hanîfe’nin dışındaki âlimler bu şartı koşmuşlardır. Ebû Hanîfe’ye göre ise cariyelerdeki mümin olma şartı da hür kadınlardaki mümin olma şartı gibidir.⁶¹ Cariyeyle evlenebilmesiyle ilgili âyet bağlamında ele alınan konulardan biri de onun velâyetidir. Âyet, efendinin cariye üzerindeki velâyetine delildir. Buna göre cariye efendisinden izinsiz evlense, efendisi sonradan onaylasa bile, nikâh fasittir. İbn Âşûr bu konuda herhangi bir ihtilaf zikretmemiştir. Ancak köle konusunda ihtilafın söz konusu olduğunu söyler. Şa’bî, Evzâî ve Dâvud kölenin cariye gibi olduğunu söylemişlerdir. Mâlik, Ebû Hanîfe ve bir kısım Tabiîn ise efendisi sonradan onaylarsa caizdir demişlerdir.⁶² İbn Âşûr, buradaki görüşleri usûlî kaideye oturtmaktadır. Makâsıd ilkesine veya diğer usûlî kaideye aykırı olan görüşleri zayıf bulmaktadır. Mesela, 25. âyette geçen *فَقَبَائِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ* terkindeki mümin vasfına itibar edilip, *الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ* terkinde geçen mümin vasfına itibar edilmemesini usûlî kaideye bina etmekte ve illetini belirtmektedir.⁶³

Allah (cc), aile yuvasının temeli olan nikâhı meşru kıldığı gibi bu müessesenin devamı için de birtakım kurallar koymuştur. Erkekler yöneticiliği verirken malını harcamayı da ona yüklemiştir. Bunun yanı sıra kadına da yokluğunda erkeğin malını, çocuklarını ve namusunu muhafaza etmeyi emretmiştir. Allah (cc) konuyu: “*Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için sâliha kadınlar itaatkârdır. Allah'ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi (kimse görmese de namuslarını) koruyucudurlar.*” (Nisâ 4/34) âyetinde açıklığa kavuşturmuştur. İbn Âşûr’a göre âyet, kadının, fitratına uygun olması ve ona zor gelmemesi şartıyla erkeğin hoşlanmadığı davranışlardan uzak durmasını da kapsamaktadır. Ancak Allah’ın kadınlara izin verdiği şeyler bunun dışındadır. Zira Hz. Peygamber (sav) Hind b. Utbe’ye Ebu Sufyân’ın malından uygun biçimde olmak üzere kendine ve çocuklarına yetecek kadar almasına izin vermiştir. İmam Mâlik de, kadın, erkeğin yokluğunda şahitlik yapmak üzere şahitleri kocasının evine alabilir demektir.⁶⁴

Sûrede değinilen konulardan biri de kadının nüşûz konusudur. İbn Âşûr, “*Başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve (bunlarla yola gelmezlerse) dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.*” (Nisâ 4/34) âyetinin tefsirinde nüşûz ve kadını dövme konusunu ele alır. Konuyu fakihlere göre ele alırken nüşûzun kadının kocasına isyan etmesi, ona karşı gelmesi ve daha önce yapmadığı nefreti göstermesidir diye açıklar. Başkaldırma göre sırayla öğüt verme, yatakta yalnız bırakma ve en son dövme yoluna gidilebileceğini söyler.⁶⁵ Âyetteki “*Başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara*” şeklindeki hitap hem yetkililere hem de kocaya yönelik olabilir demektir. Bu durumda, Bakara Sûresi 229. âyetinde geçen “*size helâl olmaz*” hitabı erkeğe, “*Siz de karı ile kocanın, Allah'ın*

⁶¹ Mevsilî, *el-İhtiyar li Ta'lîl'l-Muhtâr*, 3/88.

⁶² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/12-15.

⁶³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/13, 14.

⁶⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/41.

⁶⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/41-42.

sınırlarını, hakkıyla muhafaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz...” hitabı ise yetkililere olduğu gibi bu âyette de herkesin kendine düşen görevi yerine getirmekle yükümlü olduğunu vurgular. Tâbiinden ‘Atâ, bu yorumu benimsemiş ve “erkek karısını dövemez ancak ona kızar” görüşünü savunmuştur. İbn Âşûr, bu konudaki fikrini şöyle açıklamaktadır: “Dövme izni eşler arasındaki ince noktalara riâyet etmek için verilmiştir. Erkeğe, aralarındaki muâşeretini ayakta tutmak için ıslah niyetiyle dövmeye izin verilmiştir. Erkek bu sınırı geçtiğinde zorba olur. Ayrıca cumhur, dövmeyi, zarar vermektan emin olunması, dövmenin aralarında hakaret sayılmayan bir topluluktan olması şartlarına bağlamışlardır.” Son olarak konuyla ilgili şunu söylemektedir: “Yetkililer, özellikle yaptırımın zayıf olduğu dönemlerde karı koca arasındaki anlaşmazlığın kötüye gitmemesi için, kocaların şer’î cezaları yerince kullanamayacağını bildiklerinde bu cezayı kullanmayı onların ellerinden alabilir ve karısını döven kocaya ceza verilecek diye ilan verebilirler.”⁶⁶ Dövmenin yasaklanmasını benimsemesi gibi görüşleri tercih etmesi hem islahatçı hem de mekâsîd yönünü ortaya koyar.

Kur’ân-ı Kerim, aile birliğinin devamını önemsemiş ve tarafların birbirleriyle uyumlu olmaları için kendilerine öğütler vermiştir. Yukarıda bahsi geçen 34. âyette aile birlikteliğinin sürdürülmesi için birkaç yol gösterilmiştir. Oradaki tedbirler fayda vermeyip taraflar arasındaki anlaşmazlık daha ileriye gittiğinde ise Allah (cc) sonraki âyette, aralarını bulmak için hakem tayin edilmesini emretmiştir. İbn Âşûr, “Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin.” (Nisâ 4/35) âyetinde geçen emirlerle ilgili şu bilgilere yer vermiştir: “Hakemin konumu ve yetkisi hakkında âlimler ihtilafa düşmüşlerdir. Asıl olan hakemin tarafların akrabalarından olmasıdır. Ancak İmâm Mâlik, akrabalar bulunmadığında diğerlerinden gönderilebilir derken İmâm Şâfiî ise akrabadan olması müstahaptır der ve akraba bulunmasına rağmen ecnebi gönderilmesinin caiz olduğunu söyler. Hakem ile ilgili bir konu da hakemin üstlendiği görevinin vekil veya hakem olması konusudur. Sahâbe ve tabiînin çoğu, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, İbn Abbâs, Mâlik ve Şâfiî gibi cumhura göre gönderilenlerin hakem olduklarını ve aralarındaki ayrılma, devam ettirme, para karşılığı boşama gibi verdikleri kararlar geçerli olduğunu söylemişlerdir. Ebû Hanîfe ve bir görüşünde Şâfiî, hakemlerin vekil görevi üstlendiklerini, görevlerinin aralarını bulmak olduğunu, koca izin vermeden boşama yetkileri olmadığını belirtmişlerdir.” İbn Âşûr, bu görüşü, lafzın zahirine ters düştüğünden ve verilen te’vilin uzak bir ihtimal olduğundan dolayı zayıf bulmuştur.⁶⁷

Nikâhla ilgili değerlendirmelere bakıldığında İbn Âşûr’un, âyetlerde geçen ve ahkâm tefsirlerinde değinilen fikhî konuların hemen hemen tümüne yer verdiği görülecektir.⁶⁸ Ancak yetim çocuğun küçük yaşta evlendirilmesi gibi bazı konulara değinmediği gözlemlenmektedir. İbn Âşûr, savunduğu görüşlerde Arap dilinin delâlet yönüne vurgu yaparak dilin delillerden yararlanma yolundaki yerini göstermektedir. Hitaba göre âyetteki fikhî görüşe dayanak belirtmektedir.⁶⁹ Makâsîd’a ehemmiyet vererek bazı konuları ona bağlamakta ve makâsîd ilkesine aykırı olan görüşleri zayıf bulmaktadır.⁷⁰

1.1.5. Miras

Nisâ Sûresinin üzerinde durduğu konulardan biri de miras hukukudur. İslam’dan önce Araplar, kadın, yetim gibi zayıfları mirastan mahrum edip onlara pay vermez; velâ, hilf, dostluk gibi şeref addettikleri bazı durumları mirasın verilmesine sebep sayıp onlara pay verirlerdi. Allah (cc) sûrenin 7.

⁶⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/43-44.

⁶⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/46-47.

⁶⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, 2/336-3/282; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, 1/401-2/3; Kiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, 2/307-3/7.

⁶⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/225, 230, 289.

⁷⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/298, 5/13.

âyetiyle onların bu uygulamalarına son vermiş ve herkesin payını belirlemiştir. Mirasın akrabalık bağıyla gerçekleştiğine ve mirasta kadının da payı olduğuna hükmetmiştir.⁷¹

Sûrenin 11 ve 12. âyetlerinde miras tafsilatlı bir şekilde ele alınmıştır. Ancak bazı konular âyette açıkça belirtilmediğinden İbn Âşûr onları açıklamış ve o konudaki âlimlerin ihtilafını zikretmiştir. O konulardan biri âyette geçen “(Çocuklar) ikiden fazla kadın iseler, ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarındır” cümledir. Âyetin zahirine göre ölen kişi ardında iki kızı bırakmışsa bu payı alamazlar. Yalnız icmâ ile sabittir ki iki kız da malın üçte ikisini alırlar. İkinci bir konu da âyette geçen “evlatlarımız” kelimesidir. Buna göre bütün murislerin evlatları ona varis olur. Ancak dört şey bu hükmü tahsis etmiştir: Birincisi Hz. Peygamber (sav), ikincisi ölü ile varisinin dinlerinin farklı oluşu, üçüncüsü kasten öldürme, dördüncüsü de hatayla öldüren kişi diyet varisi olmaz.⁷² Âyetin açıkça belirtmediği konulardan biri de anne ve baba ile birlikte koca ya da karının bulunmasıdır. İbn Abbâs’a göre karı veya koca kendi payını alır anne de üçte birini alır arta kalan babaya kalır. Zeyd b. Sabit ise karı veya koca kendi payını alır anne de kalanın üçte birini alır arta kalan babaya kalır. Anne ve baba ile birlikte üç kardeş ve fazlası bulunduğu annenin payı altıda bire düşer. Kardeşler iki olması durumunda ise İbn Abbâs’a göre annenin payını düşürmezler. Cumhura göre ise iki de üç gibidir annenin payını düşürürler. Anneden alınan pay hakkında da İbn Abbâs cumhura muhalefet ederek kardeşlere kalır demiş, cumhur ise kardeşlere değil babaya kalır demiştir.⁷³ Âyetin bağlamında zikrettiği konulardan biri de vefat eden kişinin birden çok karısının bulunması konusudur. İttifakla birden çok zevcenin de bir zevce gibi pay aldıklarını söylemişlerdir.⁷⁴

İbn Âşûr’un âyetlerin çerçevesinde ele aldığı konulardan biri de “kelâle” konusudur. Durumu şöyle izah etmektedir: Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Abbâs ve cumhura göre kelâle, çocuğu ve anne ile babası bulunmayan kişidir. İbn Abbâs’ın bir görüşüne göre ise kelâle sadece çocukları bulunmayandır. Yalnız âyetin siyakından cumhurun görüşü daha isabetli olduğu anlaşılmaktadır. Âyette kelâle ile ilgili geçen kardeş de anne tarafından olandır. Yüce Allah’ın arta kalan malın durumunu belirtmemesinin nedeni de arta kalan malın asabeye verildiğinin bilinmesindedir.⁷⁵

Âyette mirasla ilgili yer verilmeyen konulardan biri asabe, zevi’l-erhâm ve mevâlinin durumudur. Bunların durumu da başka âyet ve hadislerde belirtilmiştir.⁷⁶ İbn Âşûr: “(Erkek ve kadından) her biri için, ana, baba ve akrabanın bıraktığından (hisselerini alacak olan) vârisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere de paylarını verin. Çünkü Allah her şeyi görmektedir.” (Nisâ 4/33) âyetiyle ilgili şöyle demektedir: “Cumhura göre âyet, arta kalan malın asâbeye verilmesine; Ebû Hanîfe ve Ahmed’e göre ise âyet, zevi’l-erhâma işaretir.”⁷⁷

Nisâ Sûresinin 8. âyetinde hissesi belirlenmiş olanların dışında kalan bazı kesimlerin miras teksimi sırasında hazır bulunmaları halinde onlara da mirastan biraz vermeyi emreder. İbn Âşûr, âyette geçen “onları da rızıklandırın” emri vücûb veya nedb ifade ettiğine dair ihtilafı ilgili şu izahatlara yer vermektedir: “İbn Abbâs, Mucâhid ve İkrime gibi kimi âlime göre emir vücûb ifade eder. Bu, kendi sorumluluğu altında olan varislere vacip olan bir haktır demişlerdir. Mâlik, Ebû Hanîfe gibi

⁷¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/248-250.

⁷² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/256-257.

⁷³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/260.

⁷⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/263.

⁷⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/264.

⁷⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/263-267.

⁷⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/34.

cumhuru fukahaya göre ise emir nedb ifade eder. Çünkü Hz. Peygamberden (sav) gelen rivâyete göre sadakada zekâtta başka vacip yoktur.”⁷⁸

Görüldüğü gibi İbn Âşûr, bu konuda da fakîhlerin görüşlerini zikretmekle birlikte usûlî kaideye veya âyetlerin delâlet yönüne göre tercihte bulunmaktadır.

1.1.6. Dini Açıdan Baskı Altında Kalanın Yurttan Çıkma(ma)nın Hükümü

İslam dinine göre herkes dinini özgürce yaşayabilmeli ve dinini yaşama konusunda herhangi bir baskıya maruz kalmamalıdır. Savaşın ana hedefi de Müslümanların üzerindeki bu baskıyı bertaraf etmektir.⁷⁹ Allah (cc), kâfirler arasında kalıp hicret etmeyenleri yererek şöyle buyurur: “*Kendilerine yazık eden kimselere melekler, canlarını alırken: «Ne işte idiniz!» dediler. Bunlar: «Biz yeryüzünde çaresizdik» diye cevap verdiler. Melekler de: «Allah'ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!» dediler...*” (Nisâ 4/97-99) İbn Âşûr, bu âyetlerin hükmü Mekke'nin fethiyle bittiğine dair âlimlerin ittifakı olduğunu söyler. Müminin, dininde baskı altına kaldığı yurttan çıkmanın müçtehitler tarafından buna kıyas edildiğini ve vacip hükmünü aldığını ifade eder. İbn Âşûr, müminin hicret etme mevzusunu altı durumda ele almaktadır.

1. Müminin küfre zorlanıp yurttan çıkma imkânı olduğu halde çıkmamasıdır. Bunun hükmü âyette geçen kişinin hükmü gibidir cezaya maruz kalır. Bu durumla karşı karşıya kalan Endülüs Müslümanları, Hristiyan olmaya zorlanırken Endülüs'ten çıkmışlardır.

2. Müminin küfür beldesinde olup imanına dokunulmasa bile can ve mal güvenliğinin olmamasıdır. Bunun da hicret etmemesi tartışmasız haramdır.

3. Avrupa'da ikamet edenler gibi imanına, ibadetine, nefesine ve malına dokunulmamakta ancak gayri müslim'in hükmü uygulanmakta olan gayri müslimlerin galebe geldiği yerlerdir. Müslümanların bu gibi yerlerde kalmaları İmâm Mâlik'e göre şiddetle mekruhtur.

4. Müslüman olan bir yer gayri müslimler tarafından ele geçirip halkın imanı, ibadeti ve malına dokunulmayan ve aralarındaki hükmü de İslam'a göre uygulanan yerlerdir. Burada kalmakta sakınca yoktur.

5. Mısır'ın Fransız ve İngilizlerin işgali altında olduğu dönemler gibi gayri müslimlerin yetki ve tesiri altında olan ülkelerin durumudur. Buradan çıkmanın vacip olmadığına dair şüphe yoktur.

6. Kötülüklerin açık bir şekilde işlendiği, bazı hükümlerin İslami kanuna aykırı uygulandığı, Müslümanların şeriatın hilafına zorlanmadığı ve bu durumu da değiştirmeye güçleri olmadığı yerin durumudur. İmâm Mâlik'ten buradan çıkmanın vacip olduğu rivâyet edilir. İbn Âşûr, çeşitli zamanlarda böyle durumlar olduğu ve âlimlerin oradan çıkmadıklarını belirterek Mâlik'in bu fetvasına aykırı bir duruma işaret etmektedir. Ayrıca İbn Âşûr, imanları baskı altında olmadıkça Müslümanların yurtlarından çıkmamaları İslam âlemi için büyük yarar sağlayacağını da vurgulamaktadır.⁸⁰

1.1.7. Allah'ın Yaratmış Olduğu Şeylerin Aslını Değiştirmek

İbn Âşûr'un Nisâ Sûresinde ele aldığı konulardan biri de: “*Şüphesiz onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler» (dedi).*” (Nisâ 4/119) âyetinde zikredilen Allah'ın (cc) yarattığını değiştirme mevzusudur. İbn Âşûr'a göre Allah'ın yaratmış olduğu şeyleri değiştirmek, yıldızları ilah saymak, güneş ve ay tutulmasını insanların durumuna işaret saymak gibi yaratıklara görevinin üstünde bir görev yüklemek, fitrat dini olan İslam'dan yüz çevirmek gibi şeylerle olur. Ayrıca bu konuda Allah'ın izin verdiği şekilde mahlûkatta tasarruf etmek, güzellik sayılan işleri yapmak Allah'ın

⁷⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/251.

⁷⁹ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an yolu : Türkçe meal ve tefsir*. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003), 1/300.

⁸⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/178-180.

yarattığını değiştirmek olmadığını belirtir. Hadiste geçen Hz. Peygamberin bazı insanlara lanet ettiğine dair rivâyetlere⁸¹ de, o dönemlerde o davranışlar müşrik ve zina edenlerin belirtileri olduklarından diye yorumlamaktadır. İbn Âşûr, âyetin siyakı ve harici delillerin vasıtasıyla, Allah'ın yarattığının değiştirilmesi, şeytana itaatten bir pay olduğunda veya şeytani inanç belirtileri olduğunda günah olacağı sonucuna varmaktadır.⁸²

1.1.8. Zina ve Cezası

Nisâ Sûresinde değinilen konulardan biri de kadın erkek ilişkisinin gayri meşru boyutu olan zinadır. Allah (cc) bu sûrenin 15-16. âyetlerinde zina edenlere bir ceza belirlemiştir. İbn Âşûr, bu âyetlerin bağlamında zinanın cezasını yorumlamaktadır. Buna göre bu âyet zina şahitlerinin dört olduğunu belirlemiştir. İbn Âşûr'a göre âyetteki "evlerde tutma" ifadesi de normal ev değil hapistir. Bunu gerçekleştirmek de yetkililere mahsustur. Kâdı, kendi gözetimi altına aldığı takdirde zina edeni evinde hapsedebilir. Âyette zinanın cezasıyla ilgili "eziyet verin" emri, aşırıya kaçmamak kaydıyla fiili veya sözlü acıtmadır. Bunun sınırı da hâkimin içtihadına bırakılmıştır. Yalnız âlimler bu hükmün Nûr Sûresinde geçen yüz değnek vurma ve hadisle sabit olan, evlilere recm emriyle nesh olduğuna dair ittifak etmişlerdir. Öyle ise erkek olsun kadın olsun zinanın cezası bekar olup evlenmeyen biri için yüz sopadır. Evlenip de o evlilikten bir defa da ilişkiye giren kişinin zina ettiğindeki cezası ise recmdir. Bu konuda âlimler ittifak etmişlerdir. Recm, Hz. Peygamber (sav) zamanında Mâiz b. Mâlik el-Eslemî,⁸³ Ğâmidiye⁸⁴ ve Ebu Hureyre ile Halid el-Cuhenî'nin rivâyet ettiği hadiste zikredilen olay⁸⁵ olmak üzere üç defa gerçekleşmiştir. İbn Âşûr'e göre recmin delili, ahâd yoluyla bize ulaşan bu rivâyetler değil Sahâbenin icmâdır. Zina eden bekârların cezasından olan bir yıl sürgün, kadınlar için uygulanmayacağına dair ittifak vardır. Ebû Hanîfe, sürgünün erkekler için de olmadığına hükmetmiştir.⁸⁶

Zina cezasıyla ilgili sûrede geçen âyetlerden biri de "Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı (uygulanır)" (Nisâ 4/25) âyetidir. İbn Âşûr şöyle demektedir: "âyetin zahirine göre evlenmeden önce cariyeye had uygulanmaz. Ancak dört mezhebe göre cariyeye evli de olsa bekâr da olsa zina ederse ona had uygulanır. Uygulanacak olan bu had cumhura göre recm değil celdedir."⁸⁷ Müfessir, az da olsa burada da usûli delil kullanmaktadır.

1.1.9. Öldürme ve Diyet

İslam'ın büyük günah olarak nitelendirdiği suçlardan biri insan öldürmektir. Allah (cc) Nisâ Sûresinin 92. âyetinde haksız yere insanları öldüren kişileri dünyada ve ahirette birtakım cezalar ile tehdit etmiştir. Âyetten, kasıtlı bir şekilde bir mümini öldürmenin hayal bile edilmemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Başka âyetlerde kasten bir mümini öldürmenin cezasının kısas olduğunu belirtilmiştir.⁸⁸ İbn Âşûr, âyetin bağlamında içerdiği hükümleri ve âlimlerin görüşlerine yer vererek şu bilgileri aktarır: Öldürülen kişinin akrabaları kısası affedip diyete razı olurlarsa diyet ödenir. Diyetin miktarı ve şekli ise sünnetle sabit olmuştur. Buna göre kasten öldürülenin diyeti deve olarak ödenir. Deve bulunmayan yerlerde sünnetle sabit olan yüz devenin değeri ölçü alınır. Bu da dönem ve yere göre değişkenlik arz eder. Kadının diyeti ise erkeğin diyetinin yarısıdır. Aynı şekilde Ehl-i kitabın diyeti Müslümanın diyetinin yarısıdır. Ehl-i kitap kadının diyeti de Ehl-i kitap erkek diyetinin

⁸¹ Buhârî, *el-Câmiü's-Sahih*, Libâs, 83.

⁸² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/205-206.

⁸³ Muslim, *Hudûd*, 5; Buhârî, *Talâk*, 10.

⁸⁴ Muslim, *Hudûd*, 5.

⁸⁵ Buhârî, *Sulh*, 5; Muslim *Hudut*, 5 (4531)

⁸⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/270-276.

⁸⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/17.

⁸⁸ Bkz. Bakara 2/178.

yarısıdır. Diyetin ödemesi, hüküm verildiği andan ya da tarafların anlaşmaları tarihten başlanmak üzere üç yılda üç taksit şeklinde katilin akrabaları tarafından öldürülenin varislerine verilir. Varisleri de söz konusu diyeti miras payına göre paylaşırlar. Öldürülen kişi mümin olup ve Müslümanlara düşman olan kâfir akrabalarıyla yaşıyorsa ittifakla onlara diyet verilmez sadece köle azat edilir. Öldürülen kişi mümin olup Müslümanlar arasında yaşadığı halde akrabaları kâfir ise İbn Abbâs, Mâlik ve Ebû Hanîfe'ye göre diyet düşmez beytümale verilir. Şâfiî, Evzâi ve Sevrî'ye göre ise bu durumda diyet düşer. Âyette geçen “Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir toplumdansa” sözü Ebû Hanîfe ve Mâlik'e göre öldürülen kişi mümin olduğunda bu hüküm geçerlidir. İbn Abbâs, Şa'bî, Nehâî ve Şâfiî ise buradaki maksadın zimmi ve muahit olduğunu söylemişlerdir. Bunlar hata ile öldürüldüğünde diyet ve köle azat etmek gerekir demişlerdir. Yalnız bu hükmün sadece Arap müşrikleri için geçerli olduğunu savunmuşlar ve sonradan nesh edildiğini belirtmişlerdir.⁸⁹ İbn Âşûr, bu konudaki değerlendirmelerinde konuyu makâsîd'a bağlamaktadır. Ayrıca âyetin zahiri, öldürülenin ikamet yeri değil ehlini ilgilendirdiğini belirterek zımmen de olsa Mâlik'in aleyhine görüş belirttiği anlaşılmaktadır.⁹⁰

1.2. Yararlandığı Şer'î Deliller

Araştırmamıza konu olan eser, tefsir olduğu için İbn Âşûr açıkladığı fıkhî konuları âyet tefsirinde zikreder. Dolayısıyla en çok, Kitap/Kur'an'dan delil getirmektedir. Ancak bazen fıkhî konunun dayanağı, bağlamında zikrettiği âyet değil de sünnet veya başka bir delil olduğunu belirtir. Ayrıca birçok yerde de makâsîd⁹¹ ve delâlet⁹² gibi lugavî veya teşriî usûli kaidelerden yola çıkarak delillerden yararlanma metoduna temas eder. İbn Âşûr'un fıkhî hükümlerle ilgili değerlendirmelerinde yararlandığı deliller şunlardır:

a. **Kitap:** İbn Âşûr, fıkhî görüşlere âyetlerin çerçevesinde değindiği için ayrıca bu delil üzerinde durmamıza gerek olmadığı kanaatindeyiz. Yalnız şunu belirtmek gerekir ki aktardığı bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla İbn Âşûr, sadece kitaptan delil aramanın yanlış olduğu düşünmekte⁹³ ve nesh konusunu benimsemektedir.⁹⁴

b. **Sünnet:** Hz. Peygamber'in söz, fiil ve davranışlarıdır. İbn Âşûr, tefsirinde fıkhî konuların dayanağı olarak sünneti ikinci sırada görür. Örnek olarak üçüncü âyette geçen erkeğin dört kadınla evlenebilme hükmü, hadiste belirtilen dört kadınla evlenme cevazını onayladığını zikreder. Zira Ğaylân b. Seleme on kadını olduğu halde Müslüman olur ve Hz. Peygamber (sav) ona: “Dört tanesini tut ve diğerlerinden ayrıl” diye emreder.⁹⁵ Dolayısıyla âyet daha önce hadisle sabit olup var olan bir hükmü onaylar.⁹⁶

İbn Âşûr, mut'a nikâhını da zaruret halinde mubah görmektedir. Bunun dayanağı da âyet değil Hz. Peygamber'den (sav) rivâyet edilen iki defa izin verme ve iki defa yasaklama durumudur. Ona göre bu durum mut'a'nın zaruret halinde serbest olduğunun bir göstergesidir.⁹⁷

⁸⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/160-162.

⁹⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/161.

⁹¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/238, 298, 5/13, 161.

⁹² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/63-64, 64.

⁹³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/225.

⁹⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/273.

⁹⁵ Muhammed b. İdrîs Şâfiî, *Musned eş-Şâfiî, min Kitâbi Ahkâmi'l-Kur'an* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts), 274.

⁹⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/225.

⁹⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/11.

Yolculukta olan kişinin namazı kısaltma hükmünün dayanağı da âyet değil, Resülullah'dan (sav) rivayet edilen: “*Bu, Allah'ın (cc) size vermiş olduğu bir sadakadır. Onun sadakasını kabul edin*”⁹⁸ hadisi görmektedir.⁹⁹

İbn Âşûr, Kur'ân-ı Kerim ile ilgili Hz. Peygamberin (sav) sünnetine şu fonksiyonları atfeder: Hükümünü teyit,¹⁰⁰ âm olan âyetleri tahsis,¹⁰¹ mücmeli tebyin,¹⁰² mütevatir olma şartıyla neshetme,¹⁰³ âmı takyîd ve hüküm koyma.¹⁰⁴

c. **İcma:** Ümmet müçtehitlerinin herhangi bir konuda ittifak etmeleridir.¹⁰⁵ İbn Âşûr, tefsirinde icmâa atıfta bulunur, hüccet olduğuna işaret eder ve bazı konuların delilinin icmâ olduğunu söyler. Mesela Hz. Peygamber'in (sav) dokuz kadınla evlenmesinin ona has olması,¹⁰⁶ evlenilecek sayı ile ilgili câriyelerin hür kadınlara kıyas edilmemesi,¹⁰⁷ ölünün iki kızının mirastan alacağı payın üçte iki olması icmâ ile sabit olduğunu belirtir.¹⁰⁸ Keza muhsanın (şer'î bir nikâh ile evlenen kişi) zina etmesi halinde recmedilmesinin delili de sahâbenin icmâyıyla gerçekleştiğini söyler.¹⁰⁹

Ayrıca başta İmam Şâfiî olmak üzere bazı âlimlerin 115. âyeti icmâyâ dayanak gösterdiklerini açıklar ve delillerini “Müminlerin yolundan başka yola tabi olmak haramdır. O zaman müminlerin yoluna tabi olmak vaciptir.” şeklinde beyan eder. İbn Âşûr, hem bu âyetin icmâyâ dayanak gösterilmesini hem de gösterdikleri delili zayıf bulur.¹¹⁰

d. **Kıyas:** Sûrenin 6. âyetinde yetimlere mallarını kendilerine teslim edilebilmesi için buluğ ve rûşd şartı koymaktadır. İbn Âşûr, bu âyetin kıyas yoluyla, buluğdan sonra sefih olan ya da hastalıktan dolayı aklını kaybedene haciz konulacağına da delâlet ettiğini vurgular.¹¹¹ Sûrenin 97. âyetinde geçen hicret etme zorunluluğu hükmü Mekke'nin fethiyle bittiğine dair âlimlerin ittifak ettiklerini söyler. Ancak bu âyetteki hüküm, kıyas yoluyla müçtehitlere, Müminin dininde baskı altına kaldığı yerlerden çıkmasının vacip oluşuna dair hüküm çıkarma yolunu açtığını belirtir.¹¹² Böylece İbn Âşûr'un, kıyası benimsediğini ve delillliğini onayladığını gösterir.

e. **Sahâbe Kavli:** Sahâbenin bir konudaki görüşleridir. Sahâbe bir konuda icmâ etmişse ya da belirttikleri düşünce akılla bilinecek bir şey değilse bütün âlimlere göre görüşleri hüccettir. Bunun dışında kalan görüşleri ise Ebû Hanîfe ve bazı âlimlere göre hüccettir. İmam Şâfiî ve diğer bir kısım âlimlere göre ise hüccet değildir. Bu ikinci gruba göre bir konuda sahâbe birbirleriyle ihtilaf edebildikleri gibi müçtehitler de sahâbeye ihtilaf edebilir.¹¹³ İbn Âşûr, fikhî görüşleri belirtirken hemen

⁹⁸ Muslim, Selâtu'l-Musafirin ve kasruhâ, 1.

⁹⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/183-184.

¹⁰⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/267.

¹⁰¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/259.

¹⁰² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/34, 161.

¹⁰³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/276.

¹⁰⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/8.

¹⁰⁵ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer B. Hüseyin et-Taberistânî Râzî, *el-Mahsûl* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 4/20.

¹⁰⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/225.

¹⁰⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/227.

¹⁰⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/258.

¹⁰⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/275, 5/201.

¹¹⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/201-202.

¹¹¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 4/243.

¹¹² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, 5/178.

¹¹³ Bkz. Abdülvehhâb Hallâf, *İlmu Usulu'l-Fıkh* (Dımaşk: Dârü'l-Müttehîde, 1992), 94-96.

hemen her konuda sahâbenin görüşünü aktarır, bu konuda varsa sahâbenin icmâını zikreder. Fakat sahâbe sözünü bağlayıcı olarak görmez.¹¹⁴

f. **Istishâb:** Bir şeye, üzerinde bulunduğu durumu değiştirecek bir delil gelinceye kadar hükmetme anlamına gelmektedir.¹¹⁵ İbn Âşûr, tefsirinde fikhî dayanaklar arasında bu şer'î delili de kullanmaktadır. Sûrenin 3. âyetinin hükmü bağlamında, nikâhın meşruiyeti, bu âyetle değil İslam öncesinden süregelen asli mubahlığı kısmen düzelterek onaylamakla sabit olduğunu belirtir.¹¹⁶

Mirasla ilgili âyette, çocukları olmayan ölünün annesi ile babası varsa anneye üçte bir pay verilir hükmü geçmektedir. İbn Âşûr'a göre âyette babaya verilmesi gereken payı zikretmemesinin sebebi Araplarda bilinen arta kalan malın asabeye verilmesindedir.¹¹⁷

g. **Seddi'z-zerâi:** Kötü ve zararlı bir sonuca vasıta olan davranışların yasaklanması ve kötülüğe giden yolun kapatılmasıdır.¹¹⁸ Bu delili en çok İmâm Mâlik ve Ahmed b. Hanbel kullanmaktadır.¹¹⁹ İbn Âşûr da tefsirinde bu delili kaynak olarak gösterir. Konuyla ilgili İkrime'den gelen rivayetteki yargılardan yola çıkarak 3. âyetin seddi zeria'ya dayanak olduğunu belirtir.¹²⁰ Yine üçüncü âyetteki aralarında uygulanması gereken adaletten sapmaktan korkulduğu zaman bir kadınla yetinilmesinin öğütlenmesi de zulmün yolunun kapatılması içindir demektedir.¹²¹

Sonuç olarak Nisâ Sûresinde, İbn Âşûr'un mezhebi olan Mâlikî mezhebinin şer'î delillerinden¹²² gözlemleyebildiğimiz kadarıyla sadece yedi tanesine değinilmiştir. Bunlardan Kitap ve sünnet'in yanı sıra en çok icmâ ve sahâbe kavline yer verilmiştir. Ancak Mâlikî mezhebinin en meşhur delillerinden olan Medine ehlinin ameline yer verilmemiştir.

Sonuç

Bu çalışmada İbn Âşûr'un fikhî tefsir metodolojisine dair Nisâ Sûresinde değinilen konular detaylı bir şekilde incelenmiştir. İbn Âşûr, Nisâ Sûresinin tefsirinde yetimin malının yenmesi, malının kendisine teslim edilmesi, kayyumun yetimin malından yemesi ve yetime malını teslim etmesinin şartları gibi yetimle ilgili konulara değindiği; evlenilebilecek kadın sayısı, evlenirken kadına verilmesi zorunlu olan sidâk (mehir), kendileriyle evlenmenin yasak olduğu kadınlar, mut'a nikâhı ve eşler arasındaki anlaşmazlıklarda takip edilmesi gereken yollar gibi nikâhla ilgili konulara yer verdiği görülmüştür. Vefat eden kişiden kalan malın taksimi ve varislerin kendilerine düşen payı gibi mirasla ilgili konular; zinanın cezasıyla ilgili görüşler; yolculukta, korku durumlarında namaz, teyemmüm ve cenâbet ile ilgili namazı ilgilendiren konuları da işlediği saptanmıştır. Ayrıca insanların kendi aralarındaki ilişkileri düzenleyen emaneti ehline verme, sefihin malını koruma ve selam gibi mevzular; öldürülene diyet verme; din uğruna yurdu terk etme ve Allah'ın yaratışını değiştirme gibi sosyal ve ahlaki meselelere ilişkin görüşleri de ortaya konulmuştur.

Müfessirin, hemen hemen her konuda gerekçeleriyle birlikte âlimlerin görüşlerini belirttiği ve zayıf ile güçlü görüşün delillerini karşılaştırarak sergilediği saptanmıştır. Bazen konunun zayıflık nedenini belirttiği bazen de görüşlerle ilgili herhangi bir tercihte bulunmadığı gözlemlenmiştir. Çoğunlukla görüşünü açıkça veya kapalı bir şekilde belirtmesine rağmen bazen değindiği konuda ne tercihte bulunduğu ne de herhangi bir görüşün zayıflığını dile getirdiği görülmüştür. Daha çok İmâm

¹¹⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2/417.

¹¹⁵ Hallâf, *İlmu Usulu'l-Fikh*, 91.

¹¹⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 4/224.

¹¹⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 4/260.

¹¹⁸ Zuhayli, *Usulu'l-Fikhi'l-İslâmî*, 2/873.

¹¹⁹ Zuhayli, *Usulu'l-Fikhi'l-İslâmî*, 2/888.

¹²⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 4/223.

¹²¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 4/228.

¹²² Zuhayli, *el-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletühü*, 1/32.

Mâlik'ten yana tercihini kullanan müellif, bazen sadece İmâm Mâlik'in görüşünü verdiği ve onun delilini cumhurun deliline tercih ettiği anlaşılmıştır. Kendi görüşünü bir illete bina edemediklerinde veya herhangi bir nasla destekleyemediklerinde onu belirterek kendi mezhebi olan Maliki'lerin de içinde bulunduğu cumhurun görüşlerini benimsemeyebildiğini kanıtlamış ve özgün görüş sahibi olduğunu fark ettirmiştir. Kimi zaman farklı illetlerden dolayı Mut'a nikâhı gibi bazı hükümlerde Dört mezhebe aykırı görüş belirterek bazen mezhep üstü bir tutum sergilediğini ortaya koymuştur. Dövmenin yasaklanmasını benimsemesi gibi görüşleri tercih ederek ıslahatçı kimliğe sahip olduğunu hissettirmiştir.

Müfessirin metodolojisinde, hitabın muhatabına göre âyetteki fikhî görüşe dayanak belirttiği, makâsidi's-şerî'a'ya ve Arap dilinin delâlet yönüne vurgu yaptığı ve bunlarla örtüşmeyen görüşleri zayıf bulduğu tespit edilmiştir. Öte yandan konuları usûlî kaidelere oturttuğu ve usûlî kaidelere uymayan görüşleri gerekçeleriyle ortaya koyduğu anlaşılmıştır. Âyette tahsis bulunmadığı sürece sınırlandırmanın doğru olmadığına işaret ederek âyetlerden hüküm çıkarma metoduna açıklık getirmiştir. Delil gösterilme şekline müdahale ettiği, hükümlerin delâlet yönüne vurgu yaptığı ve bazen usûlî kurala dayanak olduğunu belirttiği halde tafsilata girmediği görülmüştür. Fıkhî görüşlerini belirttiği konularda âyetlerin konuya dayanak olup olmadığını ifade ettiği; âyetlerin dışında sünnet, kavlu's-sahabi ve icmâ gibi delillerden yararlandığı tespit edilmiştir. Ayrıca yeri gelince şer'î delillerden kıyas, istishâb ve seddi'z-zeraî'ye yer verdiği müşahede edilmiştir.

Bu çalışma, İbn Âşûr'un tefsirindeki fikhî yaklaşımın, hüküm-amaç-delil üçgeninde ilerleyen ve Kur'an'ın evrensel mesajını fikhî çıkarımlara yansıtan derinlikli bir entelektüel çabanın ürünü olduğunu göstermiştir. Elde edilen bu sonuçlar, İbn Âşûr'un tefsirindeki "nakilci" kimliğinin ötesindeki "analist" ve "usûlî" yönünü ortaya koyarak literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Gelecek çalışmalarda, müfessirin diğer sûrelerdeki fikhî yaklaşımlarının karşılaştırmalı analizi ile tefsirde kullandığı "Kavlü's-Sahâbi" delili ve makasidi's-şerî'a'nın usûlî ağırlığının ve kullanım sıklığının nicel analizi; âyetlerin hükümlere delil olup olmaması gibi konuların ele alınması önerilmektedir.

Kaynakça

- Aslan, Mahsum - Aslan, Abdulğalip. "Bir Gelenek Olarak Başlık Parası ve İslam Hukukunun Bakış Açısı". (*Hakkari İlahiyat Yazıları II*,) 39-56. Van: Peyvend Yayınları, 2021.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b İsmâîl b İbrâhîm Cu'fi. *el-Câmiü's-Sahih*. İstanbul: Dârü't-Tibâati'l-Âmire, 1315.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 1405.
- Cezîrî, Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz. *el-Fıkh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *et-Ta'rifât*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-. *el-Vasît fi'l-mezheb*. Kahire: Dâru's-selâm, 1417.
- Gırnâtî, Muhammed b. Yusuf el-Abderî. *et-Tâc ve'l-İklîl li Muhtasari Halîl*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Hallâf, Abdülvehhâb. *İlmu Usulu'l-Fıkh*. Dımaşk: Dâru'l-Müttehîde, 1992.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984.
- İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Gırnâtî. *Takrîbü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Ebî Zeyd, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ebî Zeyd Abdurrahmân el-Kayrevânî en-Nefzî. *er-Risâle*. Dâru'l-Fıkr, ts.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-'Umde fi'l-fıkhî'l-Hanbelî*. Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 2004.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2004.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *Ahkâmü'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an yolu : Türkçe meal ve tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'î'u's-şanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Kiyâ el-Herrâsî, İmâdüddîn Alî b. Muhammed b. Alî el-Herrâsî et-Taberî. *Ahkâmü'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *el-Muhtasar*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*. ed. Ahmed el-Berdûnî-İbrâhîm İtfîş. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısıriyye, 1964.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud. *el-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr*. Kahire: Matbaatu'l-Halebî, 1937.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Nevevî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*. Beyrut: Mektebu'l-İslâmî, 1991.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer B. Hüseyn et-Taberistânî. *el-Mahsûl*. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1997.

Şâfiî, Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1990.

Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *Musned eş-Şâfiî, min Kitâbi Ahkâmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b İsa b Sevre es-Sülemi. *el-Câmiü's-sahîh*. Mısır: Mustafa el-Bâbî el Halebî, 1975.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b Ömer b Muhammed ez-. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-Tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-Te'vil*. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998.

Zuhaylî, Vehbe. *el-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletühü*. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, ts.

Zuhayli, Vehbe. *Usulu'l-Fikhi'l-İslâmî*. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1986.